

Kırgız Türkçesinde Hayvan Adlarıyla Kurulan Deyimler (At ve İt Örneğinde)*

Idioms Formed With Animal Names in Kyrgyz Turkish (In the Examples of At and İt)

Erdal AYDOĞMUŞ¹

*Bu çalışma "Türkçe ve Kırgızcada Hayvan Adları (Түрк жана кыргыз тилиндеги зоонимдер)" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Erdal Aydoğmuş (Dr. Öğr. Üyesi)
 Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak
 Üniversitesi, Hazırlık Fakültesi,
 Türkistan-Kazakistan, Ardağan Üniversitesi, İnsanî
 Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Ardağan, Türkiye
 E-posta: erdalaydogmus40@gmail.com
 ORCID: 0000-0002-7642-7807

Başvuru/Submitted: 30.09.2020

Revizyon Talebi/Revision Requested:

01.10.2020

Son Revizyon/Last Revision Received:

05.10.2020

Kabul/Accepted: 06.10.2020

Online Yayın/Published Online: 20.12.2020

Atıf/Citation: Aydogmus, Erdal. "Kırgız Türkçesinde Hayvan Adlarıyla Kurulan Deyimler (At ve İt Örneğinde)." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 30, 2 (2020): 355-374.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.802868>

öz

Tarih sahnesinde farklı adlarla, çeşitli coğrafyalarda neslini devam ettirecek yaşam sürmüş olan Türk milleti, buldukları bölgelerde hayvanlarla yakından ilgilenmiştir. Hayvanları evcilleştirme yolunu benimseyerek, insanoğluna yardımcı olan hayvanları keşfeden Türkler, böylece evcil hayvanlarla yakın bir münasebet kurmuşlardır. Evcilleştirilen hayvanlar arasında özellikle at, Türk milleti açısından gözde bir hayvan olarak ön plana çıkmıştır.

Deyimler, bir dilin en önemli zenginlikleri arasında yer almaktadır. Deyimlerden yola çıkarak o dili konuşan milletin geçmişi, kültürü, örf ve adetleri ile gelenek ve görenekleri hakkında fikir edinilebilir. Tarihte iz bırakan Türk milletinin tarihi kadar dili de köklü ve zengin bir yapıya sahiptir. Türk dilinin varlıkları arasında deyimler de önemli bir yer tutmaktadır. Kuzey-Batı Türk lehçesi grubunda yer alan Kırgız Türkçesindeki deyimler arasında hayvan adlarıyla kurulan deyimler de bulunmaktadır. Bu çalışmada Kırgız Türkçesindeki hayvan adlarıyla kurulan deyimler arasında en çok görülen at ve it sözcüğüyle kurulan deyimler, at ve it sözcüğünün başka bir hayvan adıyla oluşturduğu deyimler ve atla ilgili cılkı, bee gibi sözcüklerden oluşan deyimler ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Hayvan, hayvan adları, deyim, Kırgız Türkçesinde deyim

ABSTRACT

The Turkish nation, who has existed under different names in various geographies throughout, has been closely interested in the animals in the regions where they were located. By choosing the method of domestication, the Turks discovered the animals that helped mankind. Among the domesticated animals, the horse especially came to the fore as a favorite animal for the Turkish nation. Idioms are among the most important wealth of a language. Based on the idioms, an idea can be obtained about the history, culture, customs and traditions of a nation that speaks that language. As well as its history, The Turkish nation, which left its mark on history, has a deep-rooted language with a rich structure. Idioms have an important place among the assets of the Turkish language. Among the idioms in Kyrgyz Turkish, in the north-west Turkish dialect group, there are also idioms established with animal names. In this study, among the idioms formed with animal names in Kyrgyz Turkish, the most common idioms including the words "at" (horses) and "it" (dogs), idioms formed with the words "at" and "it" with another animal name and idioms including the words such as "cılkı" and "bee" were discussed.

Keywords: Animals, animal names, idioms, idioms in Kyrgyz Turkish

EXTENDED ABSTRACT

Human beings have built a close relationship with the geography they have lived in since the day they came into being. Depending on the general features and life of that geography, animals have become a part of their daily lives. First of all, the animals' power, then their meat, skin, eggs and suchlike were profited.

The Turks used a calendar consisted of animal names for a period and named it " Turkish Calendar with 12 Animals". The connection of animals with Turkish culture can be understood from here. Apart from Turkish calendar, animal names have been used in many other areas like place names, human names and surnames, and also nicknames formed with animal names. For their positive characteristics, animal names such as "lion", "falcon" and "hawk" have been used both as names and surnames.

From past to present, culture and language are important values that have been sustaining each other. As a result of this interaction, it is seen that animal names have also been included in idioms, which are one of the most important treasures of a language. Therefore, idioms formed with animal names are also met in Kyrgyz Turkish.

Idioms are also the wealth of a language and a mirror of a nation's past. Idioms include many issues such as the cultural values of a nation, their lifestyle and view of life. After all, they are valuable words that have emerged from people's life experiences.

In this study, the most common Kyrgyz Turkish idioms that formed with the words "at" and "it", idioms in which another animal name is mentioned in addition to the words "at" and "it" and idioms including cubs are discussed.

The discussed idioms including animal names were classified as those that consist of two words and do not have a verb element in their structure; those that consist of more than two words and do not have a verb element in their structure; those that consist of two words ending with an infinitive; those that consist of more than two words ending with an infinitive; those in which another animal and organ names are mentioned in addition to the word "at" and "it", and those that consist of the names of cubs.

The idioms are given in Cyrillic alphabet (in its original form) and written beside in Latin alphabet. The abbreviation of the works are shown in capital letters, the publication year of the work and the page number of idioms are shown in parentheses next to the idioms. In addition, the idioms in Kyrgyz Turkish are explained in Turkey Turkish and the idioms in Turkey Turkish that have the same or close meaning have also been added.

In this study, beside the idioms in which the names "at", "it" and "cubs" are mentioned, there are also idioms formed with the names of some other animals and organs. In addition, idioms with other words for horses such as "cılıkı" and "bee" were also included in the article.

It is agreed that the analyzed idioms are consisted of at least two words and at most seven words. It is seen that idioms formed with five, six and seven words is very low in number.

Among the idioms, the word "it" comes to the fore with 39 idioms, followed by idioms

formed with the word “at” with 21 idioms. However, when the idioms are examined, different animal names are found in the other 18 idioms.

Among the subject idioms, while it is seen that idioms that have a verb element (in infinitive form) are more than that do not have a verb element in their structure, most of the phrases in the infinitive form consist of more than two words.

When the idioms are examined in terms of negativity, a total of 37 reported idioms can be seen. It is determined that among the idioms expressing negativity, idioms formed with the word “it” (28) are the most. It is understood that most of the idioms formed with the word “at”, which is the name of the other subject animal, are used in positive sense.

In some of the idioms, it is found that there are idioms formed with the word “at” and “it” with other animal names. Camel, bird, cat and snake are mentioned among the animals beside the word “at” and “it”.

1. Giriş

İnsanoğlu var olduğu günden bu yana yaşadığı coğrafya ile yakın bir ilişki kurmuştur. O coğrafyanın genel özellikleri ve yaşantısına bağlı olarak hayvanlar, günlük hayatın bir parçası hâline gelmiştir. Hayvanların başta gücünden olmak üzere, etinden, sütünden, derisinden yumurtasından vs. faydalanılmıştır. İnsan, hayvanlardan çeşitli bakımlardan yararlanma düşüncesi içerisinde olmuştur. “Tavuğun yumurtası, ineğin sütü, boğanın gücü, eşeğin dayanıklılığı tanındıkça onlarla daha iyi ilişkiler içerisinde girilmiş ve hayvanlardan en üst seviyede faydalanma yoluna gidilmiştir.”¹

Tarihin değişik dönemlerinde farklı coğrafyalara yayılan Türkler, göç sırasında da hayvanlardan yararlanmışlardır. Gittikleri coğrafyaların iklim şartlarına bağlı olarak “Hayvan otlatmaya elverişli yüksek ovalar ve yaylalar olan bozkır coğrafyasının iklim şartları icabı gelişen çobanlık ve besiciliğin (besleyiciliğin) önemli bir yeri vardır. Bu sebeple Türk kültüründe hayvanlar müstesna bir yer tutar.”²

Türkler bir dönem hayvan adlarından meydana gelen ve adına “12 Hayvanlı Türk Takvimi” ismini verdikleri takvim kullanmışlardır. Buradan da hayvanların Türk kültürüyle olan bağlantısının çıkarılması doğru olacaktır. Kırgızlar tarafından da kullanılan bu takvimde yer alan hayvan adları şu şekildedir: “Çıçkan (sıçan), Uy (sığır), Bars (pars), Koyon (tavşan), Uluu (ejder), Cılan (yılan), Cılkı (yılan), Koy (koyun), Meçin~ Maymıl (Maymun), Took (Tavuk), İt (köpek), Donguz (domuz).”³

Hayvan adları Türklerin takviminden başka daha birçok yerde kullanılır. Hayvan adlarından oluşan yer adları, insan ad ve soyadları ve lakaplar örnek olarak verilebilir. Aslan, doğan, şahin gibi hayvan adları olumlu özelliklerinden dolayı hem ad hem de soyadı olarak kullanılır. Ayrıca Caferoğlu tarafından “Dünyaya yeni gelen çocuğa sevilen ve ekonomik yönden faydası beklenen hayvan adının verildiği bunun da sosyal göçebe hayatın tesirinden olduğu”⁴ ifade edilir.

Geçmişten günümüze kültür ile dil birbirini besleyen önemli değerlerdir. Dil ve kültürün birbiri ile olan etkileşimi sonucunda bir dilin en önemli hazinelerinden olan deyimlerde de hayvan adlarına yer verildiği görülür. Dolayısıyla Kırgız Türkçesinde de hayvan adlarıyla kurulan deyimlere rastlanılır.

Aksan’a göre “Deyim belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamda kullanılmasıyla oluşan sözdür.”⁵

1 Uçar İlhan, “Türkiye Türkçesinde Hayvan Adlarından Türetilmiş Bitki Adları”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2/1, (2013), 1.

2 Karakuş İdris, “Türkçe Ad Bilim (Onomastik)’de Hayvan Adları”, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, IX/27, (1997), 1144.

3 Tavkul Ufuk, “Kültürel Etkileşim Açısından On İki Hayvanlı Türk Takviminin Yayılışı”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, IV/1, (2007), 38.

4 Caferoğlu Ahmet, “Filolojide İnsan Ve Hayvan Soybirliği”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 16, (1969), 2.

5 Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, C. 1-3, (Ankara: TDK Yayınları, 2015), 35.

Biray tarafından deyimler hakkında, “Hem yapı hem de anlam bakımından çok eskiden kalıplaşmış birer dil malzemesi olan deyimler, konuştuğumuz sıradaki fikir akışımıza göre yeniden düzenlenemezler. Cümlede anlam ve dizilişlerine göre tek kelime gibi görev yaparlar⁶ şeklinde bilgi verilir.

Deyimlerin özellikleri arasında en belirgin kalıp sözler şeklinde olmaları ve dolayısıyla fazla bir değişikliğe uğramamalarıdır. “Deyimler kalıplaşmış dil birliği olması sebebiyle nesilden nesle daha az değişikliğe uğrayarak geçmektedir. Yani oluştuğu kelimeler diğer kelimelere göre daha çok korunmaktadır.”⁷

“Deyimler, bir duygu ve düşüncüyü basit sözcüklerle ifade etmek yerine daha derin ve etkileyici anlatım yoluna gitme özelliğine sahiptir. Özellikle insanın karakteri hakkında söylenen deyimler anlatılmak istenen duygu ve düşünceleri daha keskin ve daha etkili şekilde anlatmaya yarar.”⁸

“Deyimlerin en önemli bölüğü; kavramları, değişmece (mecaz) yoluyla, anlatım güzelliği ve özgünlüğü içinde belirten kalıplaşmış sözcük öbekleri ya da tümcelerdir.”⁹

Deyim, Türkçe Sözlükte şu şekilde tanımlanır: “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir.”¹⁰

Deyim kelimesinin Kırgız Türkçesindeki karşılığı Gulzura Cumakunova'nın *Türkçe- Kırgızca Sözlük* adlı eserinde “1. Kep, aytm, söz, 2. Idioma, frazeologizm”¹¹ olarak verilir. Bu terimlerin açıklaması *Kırgız Tilinin Sözdüğü (Kırgız Dilinin Sözlüğü)* adlı çalışmada şöyle yapılır:

“Kep”, “Sözlü olarak söylenen düşünce, fikir, insanların birbirlerine söyledikleri sözler.”¹²
 “Aytım”, “Konuşulan söz, birisinin söyledikleri.”¹³ “Söz”, “Konuşurken duygu ve düşünceleri, objektif bir şekilde sesler aracılığıyla ifade eden sözcükler bütünü.”¹⁴ “İdioma”, “İki ya da ikiden fazla sözcükten meydana gelen genellikle gerçek anlamının dışında mecaz anlamda kullanılan sadece o dile ait olan, sözcükleri birbirinden ayrılmayan, değişmeyen kalıplaşmış sözler.”¹⁵ “Frazeologizm”, “Fikir alışverişinde sabit kalıp sözlerden oluşan anlamlı, duygusal hususiyete sahip dilin parçalanamayan kalıplaşmış sözler bütünüdür.”¹⁶

Kırgız Türkçesinde yer alan deyimlerle ilgili birtakım çalışmalar yapılmıştır. Yazılan ilk bilimsel yazılar arasında Şükürov'un (1956) “Kırgızca'da Kalıplaşmış Sözcük Grupları”, Osmonov'un (1969) “Kırgızca'da Deyimler”, Egemberdiyev'in (1979) “Manas Destanında

6 Nergis Biray, “Kırgız Türkçesinde Deyimler ve Deyimlerin Sınıflandırılması Üzerine”, *Fikret Türkmen Armağanı*, (Kanyılmaz Matbaası, 2005), 123.

7 Useev Nurdin, “Kırgız Türkçesindeki Bazı Deyimleri Açıklamada Eski Türkçenin Yeri ya da Ara Arkaik Kelimeler”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 37, (2014), 91.

8 Erdal Aydoğmuş, *Kırgız Cana Türk Tilindegi Zoonimler*, (Doktora tezi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2014), 110.

9 Ömer Asım Aksoy, *Atasözlere ve Deyimler Sözlüğü*, (İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1988), 498.

10 *Türkçe Sözlük*, (Ankara: TDK, 2011), 576.

11 *Türkçe- Kırgızca Sözlük*, (Bişkek: KTMÜ, 2005), 192.

12 *Kırgız Tilinin Sözdüğü I*, Avrasya Press, Bişkek, 2011, 834.

13 *Kırgız Tilinin Sözdüğü I*, 64.

14 *Kırgız Tilinin Sözdüğü I*, 446.

15 *Kırgız Tilinin Sözdüğü I*, 652.

16 *Kırgız Tilinin Sözdüğü I*, 682.

Geçen Deyimler” adlı makaleleri bulunmaktadır. Deyimlerle ilgili günümüzde yapılan en kapsamlı çalışma ise sözlük olarak, Cüzökan Osmanova, Kadıralı Konkobayev ve Şeralı Caparov’un (2001) kaleme aldıkları “Kırgızca Deyimler Sözlüğü” adlı eserdir.

Deyimler dilin zenginliği, milletin geçmişinin aynasıdır. Deyimler, milletin kültürel değerlerini, yaşam tarzını, hayata bakışını olmak üzere birçok konuyu bünyesinde barındırmaktadır. Nihayetinde insanların hayat tecrübeleri sonucu ortaya çıkmış olan değerli sözlerdir.

Kırgız Türkçesinde yer alan deyimlerde hayvan adlarının bulunduğu görülmektedir. Deyimlerde en çok geçen hayvan adları *at* ve *it*’tir. Tarihte atın üzerinde dünyaya meydan okuyan Türkler, *it* (köpek) aracılığıyla da canlarını ve mallarını korumuşlardır. Anlaşılabileceği üzere hayvanların sadece etinden, sütünden değil gücünden de yararlanıldığı görülür.

Türk tarihinin bir parçası olan *at* sözcüğü *Kırgız Tilinin Sözdüğü* (*Kırgız Dilinin Sözlüğü*) adlı eserde, 1. Sürüye dâhil olmayan yıldı. 2. Taşıt amaçlı kullanılan, binilen yıldı¹⁷ şeklinde tanımlanır.

Türk tarihinin başlangıç dönemlerinden günümüze at Türklerin hayatının bir parçası olmuştur. “At eski Türklerde insan ruhunu okşayan şu iki beşeri imkânı sağlamıştır. Biri at üstünde insanın kendisini başkalarından daha üstün hissetmesi, yani üstünlük duygusu, diğeri atın sürati sebebi ile kısa zamanda istenilen yere ulaşabilme iştiağının tatmini.”¹⁸

“Türk kültür tarihinde at, yalnızca binek hayvanı olarak değil, ekonomik değer olarak önemli role sahiptir. Giyinme, beslenme, barınma ve ticari bir mal olarak Türk insanının hayatında vaz geçilmez unurlardan biridir. Siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel sebepler zamanla atın bir kült olarak yer almasına vesile olmuştur.”¹⁹

At, Türk kültüründe hediyeleşme aracı olarak da kullanılmıştır. “İlk devirlerden bugüne kadar at, Türklerin hayatındaki aşikâr ehemmiyetinden ötürü verilip alınan hediyelerin başında gelmiştir. Bunu istisnasız bütün Türklerin hayatında görüyoruz.”²⁰

Türk mitolojisinde de atların önemi büyüktür. “Türk mitolojisine göre at, Tanrıları görmüş onlara yakın olmuştur. Kâinatın sırlarına vakıftır. Aynı zamanda insanlara da yakındır. Bu temel inanışların sonucu at Türk toplumunda dost, sırdaş, arkadaş, yardımcı özelliklerini bugüne kadar korumuştur.”²¹

“Türk kültüründe ve yaşayışında atın üstlendiği vazife diğer hayvanlara göre oldukça zor ve ehemmiyetlidir. Zira at, Türk’ün hem kolu kanadı, hem giyeceği hem yiyeceği hepsinden önemlisi en yakın sırdaşı ve arkadaşıdır. Bundan dolayı Türk kültür ve edebi ürünlerinde at en fazla kendinden bahsettiren bir yapıya sahiptir.”²²

17 *Kırgız Tilinin Sözdüğü* I, 127.

18 Sertkaya Osman Fikri, “Eski Türk Kültüründe At”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, (İstanbul: Resim Matbaacılık A.Ş., 1995), 26.

19 Çınar Ali Abbas, “Divanu Lügati’t Türk’te At Kültürü”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, (İstanbul: Resim Matbaacılık A.Ş., 1995), 147.

20 Elçin Şükrü, “Türklerde Atın Armağan Olması”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, (İstanbul: Resim Matbaacılık A.Ş., 1995), 161.

21 Seyidoğlu Bilge, “Mitolojik Dönemde At”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, (İstanbul Resim Matbaacılık A.Ş., 1995,) 94.

22 Akman Eyüp, “Türk Kültüründe ve Azerbaycan Destanlarında At”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 11/ 1, (2003), 233- 248.

Atın Türk kültüründeki yeri ve önemi Köktürk Yazıtları'ndan başlayarak *Dîvânu Lugâti't-Türk'e* kadar birçok yazılı kaynaktan bahsedilir.

“Atlar, yazıtlarda daha ziyade ‘savaş vasıtası’ olarak karşımıza çıkarlar. Savaşın şiddeti, zorluğu, çetinliği; kahramanların cesareti, mahareti, yiğitliği, başarısı... hep atlarla birlikte dile getirilir. Yazıtlarda ‘savaş vasıtası’ olarak karşımıza çıktığını belirttiğimiz atların birçoğu (özellikle de Köl Tigin’in yaptığı/katıldığı savaşlarda binmiş olduğu atlar) tıpkı Dede Korkut Hikâyelerindeki, Köroğlu Destanı’ndaki, Gazavatnameler’deki, Manas Destanı’ndaki... atlar gibi üstün özelliklere sahiptirler.”²³

Köktürk Yazıtları’nda *atla* ilgili bu şekilde bilgi verilirken *Dîvânu Lugâti't-Türk*’te: At Türk’ün kanadır²⁴ şeklinde ifade edilir. Buradan da anlaşılacağı üzere Türklerin yaşamında at önemli bir yere sahiptir.

Türk lehçelerinin söz varlığının zenginliklerinden olan *it* sözcüğü *Kırgız Tilinin Sözdüğü (Kırgız Dilinin Sözlüğü)* adlı eserde şu şekilde açıklanır: “1. Evin güvenliğini sağlayan, avcılık sırasında faydalanılan köpekgiller familyasına mensup evcil hayvan. 2. 12 Hayvanlı Türk Takvimine göre 11. yılın adı. 3. Nefret söylemlerinde, hakaret etmede, kızgın olduğunu ifade etmede söylenir.”²⁵

Evcil hayvanlar arasında yer alan *it*, insanoğlunun canını ve malını korumaktadır. Ayrıca Türk lehçelerinin söz varlığının zenginliklerindedir. Türkiye Türkçesi de dâhil olmak üzere Kırgız, Kazak, Özbek Türkçeleri gibi Türk lehçelerindeki atasözü ve deyimlerinde *at* sözcüğünden sonra en çok geçen hayvan adıdır.

“Hayvan adlarıyla ilgili deyimler aracılığıyla insanların iç ve dış dünyası, karakteri ve çevreyle olan ilişkisi hakkında bilgi edinilmektedir. Anlambilimi açısından hayvan adlarıyla ilgili deyimlerden insanın karakteristik özellikleri, insanın dış görünüşü, insanlar arasındaki ilişkiler, insan hakkında gözlem ve yorumlar olmak üzere mevsim, vakit ve mesafe kavramlarına değinildiği görülmektedir.”²⁶

2. Yöntem

Çalışmada Kırgız Türkçesindeki hayvan adlarıyla kurulan deyimler arasında en çok görülen *at* ve *it* sözcüğüyle kurulan deyimler, *at* ve *it* sözcüğünün yanında başka bir hayvan adının geçtiği deyimler ile *at* ve *it* yavru adlarından oluşan deyimler ele alınmıştır. Deyimlerin tespit edilmesinde Kırgız Türkçesindeki deyimlerle ilgili olarak yapılan en kapsamlı çalışma olan Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi yayınları arasında çıkan, Cüzökan Osmanova, Kadıralı Konkobayev ve Şeralı Caparov’un kaleme aldıkları “Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü” (2001) adlı çalışmadan faydalanılmıştır.

23 Alyılmaz Cengiz, “Köktürk Yazıtları ve Köktürk Yazıtlarında Atlar”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 54, (1996), 159.

24 Besim Atalay, *Divanü Lügati't-Türk Tercümesi*, (Ankara: TDK, 1992), 48.

25 *Kırgız Tilinin Sözdüğü I*, 561.

26 Aydoğmuş, “Kırgız Cana Türk Tilindegi Zoonimler”, 109-110.

Ele alınan hayvan adlarından oluşan deyimler arasında “iki sözcükten oluşan yapıda fiil unsuru bulunmayanlar”, “ikiden fazla sözcükten oluşan yapıda fiil unsuru bulunmayanlar”, “masterla biten iki sözcükten oluşanlar”, “masterla biten ikiden fazla sözcükten oluşanlar”, “içinde at ve it sözcüğünün yanında başka bir hayvan adı ile organ adı geçenler”, “at ve it yavrusunun adından oluşanlar” şeklinde sınıflandırılmıştır.

Deyimler Latin Alfabeti ile yazılmıştır. Ayrıca Kırgız Türkçesinde yer alan deyimlerin Türkiye Türkçesinde açıklaması yapılmış ve Türkiye Türkçesinde aynı ya da yakın anlamlı olan deyimler var ise o deyimler de eklenmiştir.

At ve it sözcüğüyle kurulan deyimlerin yanında başka bir hayvan adının da geçtiği deyimler ile organ adının geçtiği deyimler bulunmaktadır. Bundan dolayı *at, it* ve yavru adlarından başka birkaç hayvan adı da çalışmada yer almıştır. Ayrıca *atla* ilgili “cılkı, bee” gibi sözcüklerden oluşan deyimlere de makalede yer verilmiştir.

3. Yapı ve Sözdizimi Özellikleri Bakımından Deyimler

İncelenen deyimlerin iki sözcükten oluşan söz öbekleri olmak üzere üç ve üç ten fazla sözcükten oluştuğu görülmektedir.

Deyimlerin önemli bir kısmı “isim+ master hâlindeki fiil” yapısındadır. Ayrıca fiil unsuru bulunmayan ya da değişik kiplerde çekimlenmiş cümle kurulumundaki deyimler de bulunmaktadır.

3.1. İki Sözcükten Oluşan Yapıda Fiil Unsuru Bulunmayan Deyimler

Bu başlık altında incelenen deyimler arasında 8’i *at* sözcüğüyle, 5’i *it* sözcüğüyle, 2’si küçük (köpek yavrusu) sözcüğüyle, kurulan toplam 15 deyim bulunmaktadır.

At koşçu²⁷ “yolculuk sırasında ata ve atın sahibine bakan yoldaşlık eden yiğit” anlamına gelmektedir. Bu deyimle yakın anlamlı olarak Türkiye Türkçesinde **Can yoldaşı**²⁸ “yalnız bırakmamak için birlikte yaşanan kimse” deyimini kullanılmaktadır.

At mayı²⁹ “atın gücünden belli bir süre faydalanmak” anlamına gelmektedir.

At tokur³⁰ “yeni doğan çocuğun erkek olduğunu ifade etmek” için söylenmektedir.

At üstündö³¹ “ağır işlerde çalışmayan, masa başı işlerde çalışmış kişi” anlamında kullanılan bu deyim “**at üstünön tüşpöö**” şekilleri de bulunmaktadır.

At üstünön³² “işe kendini vermeden, gelişigüzel iş yapmak” anlamına gelen *at* sözcüğünün geçtiği bu deyimle Türkiye Türkçesindeki **baştan savma (iş)**³³ “özen gösterilmeden, üstünkörü yapılan” deyimini aynı anlamı taşımaktadır.

27 Caparov, Şeralı, Konkobayev Kadıralı ve Osmonova, Cüzökan. *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*. (Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2001), 56-57.

28 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 678.

29 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 57.

30 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 57.

31 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 58.

32 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 58.

33 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 628.

At çabım³⁴ “uzak olan yer” Türkiye Türkçesinde bu deyimle aynı anlamda olan **dünyanın öbür ucu**³⁵ “çok uzak bir yer” deyimini kullanılmaktadır.

Bee (dişi at) saam³⁶ “tahminen bir buçuk saatlik zaman dilimi” anlamına gelmektedir.

Kırk cıkkı (yılı)³⁷ “yeni doğan çocuğun kız olduğunu ifade etmek” için kullanılır.

İt arka³⁸ “birlik ve beraberliği olmayan” anlama gelen bu deyimle aynı anlamda olan Türkiye Türkçesinde **birbirine düşmek**³⁹ “aralarında anlaşmazlık çıkıp birbiriyle uğraşmaya başlamak” deyimini yer almaktadır.

İt baldak⁴⁰ “1. Kollarını sudan çıkarıp kulaç atmak, yüzmenin bir türü. 2. Büyük adımlarla koşmak, genelde at için kullanılır.” anlamlarına gelmektedir.

İt canduu⁴¹ “dayanaklı, her türlü zorluğa karşı koymak” Bu deyim Türkiye Türkçesinde **it canlı**⁴² “çok can acıtan sızılara, zahmetlere yaralara... of demeden dayanabilen” şeklinde kullanılmaktadır.

İt cıgılış⁴³ “güreşirken aynı anda yıkılmak, sonucun eşit olması” anlamına gelmektedir.

İt ırkırak⁴⁴ “atışıp sorun yaşanması, fikir ayrılığına düşmek, tartışmak, anlaşamamak, birbirine diş göstermek” anlamı taşıyan bu deyimle yakın anlamlı olarak Türkiye Türkçesinde **ağız dalaşı (dalaşmak)**⁴⁵ “sözle yapılan kavga” deyimini bulunmaktadır.

Kökürök küçük (köpek yavrusu)⁴⁶ “evin en küçük çocuğu” anlamı vermektedir.

Küldüü küçük⁴⁷ “ufak tefek şeylerle uğraşarak evden çıkamamak, kendisine bakmamak, bakımsız ve keyifsiz hâlde olmak” anlamında kullanılır. Bu deyimle yakın anlamlı olarak Türkiye Türkçesinde **kendini bırakmak**⁴⁸ “artık vücuduna, giyim ve kuşamına bakmaz, özen göstermez olmak” deyimini kullanılmaktadır.

34 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 58.

35 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 739.

36 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 126-127.

37 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 352.

38 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 210

39 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 643.

40 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 210

41 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 211.

42 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 891.

43 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 211.

44 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 214.

45 Yusuf Çötüksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, (İstanbul: Toroslu Kitaplığı, 2004), 94.

46 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 310.

47 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 336.

48 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 922.

3.2. İki Den Fazla Sözcükten Oluşan Yapısında Fiil Unsuru Bulunmayan Deyimler

Bu grupta yer alan toplam 4 deyim tespit edilmiştir. Bunların içinden 3 tanesinde *it* sözcüğü, 1 tanesinde *tay* sözcüğü bulunmaktadır.

İt menen mişıktaı (kedi)⁴⁹ “birbiriyle didişmek, geçinememek” Kırgız Türkçesindeki bu deyimle aynı anlamda Türkiye Türkçesinde **kedi köpek gibi**⁵⁰ “birbiriyle sürekli kavga eden, geçimsiz kimseler için söylenir” deyimini bulunmaktadır.

İttin kara kaptalınan⁵¹ “çok fazla, bol, sayısız, haddinden fazla” Türkiye Türkçesindeki **haddi hesabı yok**⁵² “sınırsız, ölçüsüz”, **kıyamet gibi (kadar)**⁵³ “pek çok” ve **sayısını Allah bilir**⁵⁴ “sayılamayacak kadar çok” deyimini Kırgız Türkçesindeki deyimle aynı anlamdadır.

İttin uulu baykara⁵⁵ “gözle görünen kişi, insan olan herkes” anlamı veren bu deyim **ittin uulu baybarak, kündün uulu gülbarak** şeklinde de söylenmektedir. Türkiye Türkçesindeki **dünya âlem/ el âlem**⁵⁶ “herkes, bütün insanlar” deyimini Kırgız Türkçesindeki bu deyimle aynı anlamı taşımaktadır.

Tayda tamdığı cok⁵⁷ “eskimiş, yıpranmış, kullanılmayacak hâle gelmiş kıyafet ve eşya” Bu deyimle aynı anlamda Türkiye Türkçesinde **Nuh Nebi’den (Hazreti Nuh’tan) kalma**⁵⁸ “çok eski, modası çoktan geçmiş (bina, eşya)” deyimini bulunmaktadır.

3.3. Masterla Biten İki Sözcükten Oluşan Deyimler

Masterla biten ve iki sözcükten oluşan deyimler arasında en çok *it* sözcüğüyle kurulan deyimlerin olduğu görülmektedir. 4’ü *it* sözcüğüyle 2’si de *at* sözcüğüyle kurulan 6 deyim bulunmaktadır.

At koyuu⁵⁹ “1. Atı kamçılıyıp hızlandırmak. 2. Atla baskın yapmak, kovalamak” anlamında gelen Kırgız Türkçesindeki bu deyimden birinci anlamı için Türkiye Türkçesinde **şaha kalkmak**⁶⁰ “at azgınlaşıp arka ayakları üzerine durmak” deyimini bulunmaktadır.

At salışuu⁶¹ “yarışmak, rakip olmak” anlamı veren bu deyimle aynı anlamda Türkiye Türkçesinde **boy ölçüşmek (biriyle) (bir şeyle)**⁶² “yeterliğini, üstünlüğünü göstermek için onunla yarışmak” deyimini kullanılmaktadır.

49 Kırgız Tilinin Frazzeologiyalık Sözdüğü, 212.

50 Çötüksöken, Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 256.

51 Kırgız Tilinin Frazzeologiyalık Sözdüğü, 214.

52 Çötüksöken, Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 215.

53 Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 932

54 Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 1029

55 Kırgız Tilinin Frazzeologiyalık Sözdüğü, 214.

56 Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 738.

57 Kırgız Tilinin Frazzeologiyalık Sözdüğü, 427.

58 Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 981.

59 Kırgız Tilinin Frazzeologiyalık Sözdüğü, 57.

60 Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 1056.

61 Kırgız Tilinin Frazzeologiyalık Sözdüğü, 57.

62 Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, 142.

İt boluu⁶³ “yüz kızartıcı bir şey yapmak, rezil olmak” anlamına gelen bu deyim yakın anlamı olarak Türkiye Türkçesinde **yerin dibine geçmek, (yere batmak), (yer yarılrsa içine gireceği gelmek)**⁶⁴ “pek çok utanmak, o anda kimsenin kendisini görmemesini istemek” deyimini bulunmaktadır.

İtke mingizüü⁶⁵ “çok zarar vermek, çaresiz bırakmak” anlamında kullanılan Kırgız Türkçesindeki bu deyim yakın anlamı olarak Türkiye Türkçesinde **canına okumak**⁶⁶ “1. İyi bir şeyi berbat etmek, heder etmek. 2. Bir kimseye büyük zarar vermek.” deyimini yer almaktadır.

İt kılıu⁶⁷ “maskara etmek, kötü duruma koymak” anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde bu deyimle aynı anlama gelen **itin götüne (kıçına) sokmak**⁶⁸ “bir kimseyi ağır sözlerle rezil, kepaze etmek” ve **maskara etmek (birini) (bir şeyi)**⁶⁹ “1. Onu gülünç, rezil duruma getirmek. 2. Onu bozmak berbat etmek işe yaramaz duruma getirmek” deyimini bulunmaktadır.

İt ooru⁷⁰ “alışkanlık hâline gelmiş yanlış hâl ve hareket” anlamında kullanılmaktadır.

3.4. Masterla Biten İkidem Fazla Sözcükten Oluşan Deyimler

Bu başlıkta toplanan deyimlerden 12 tanesi *at*, 1 tanesi *cılkı*, 20 tanesi *it* sözcüğünden meydana gelen toplam 33 deyim tespit edilmiştir.

At boroyun sıdırıu⁷¹ “at ile uzak yolculuğa çıkıp gezip dolaşılacak yer bırakmamak” anlamına gelen deyim yakın anlamda Türkiye Türkçesinde **gezip tozmak**⁷² “şurada burada hayli gezmek” deyimini kullanılmaktadır.

At jabuu boluu⁷³ “havanın kapalı olduğu, fakat çok soğuk ve rüzgâr olmadığı” anlamına gelmektedir. Bu deyim yakın anlamı olarak Türkiye Türkçesinde **hava kapanmak**⁷⁴ “gökyüzü bulutla örtülmek” deyimini bulunmaktadır.

At calına kazan asuu⁷⁵ “at üstünde yolculuk sırasında azık yemek.” anlamını taşımaktadır.

At calnan tabuu⁷⁶ “emeksiz, kolay yoldan, başkalarının kesesinden yiyip içmek, kendisine fayda sağlamak” anlamına gelen deyim “**at üstünön tabuu**” şeklinde de söylenmektedir. Türkiye Türkçesinde bu **hazıra konmak**⁷⁷ “başkasının emeği ile meydana gelmiş, kendisinin

63 Kırgız Tilinin Frazeologiyalık Sözdüğü, 210.

64 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 116.

65 Kırgız Tilinin Frazeologiyalık Sözdüğü, 212.

66 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 674.

67 Kırgız Tilinin Frazeologiyalık Sözdüğü, 212.

68 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 892.

69 Çötüksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 279.

70 Kırgız Tilinin Frazeologiyalık Sözdüğü, 212.

71 Kırgız Tilinin Frazeologiyalık Sözdüğü, 55.

72 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 794.

73 Kırgız Tilinin Frazeologiyalık Sözdüğü, 55.

74 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 848.

75 Kırgız Tilinin Frazeologiyalık Sözdüğü, 55.

76 Kırgız Tilinin Frazeologiyalık Sözdüğü, 55.

77 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 851.

emeği geçmemiş olan şeyden yararlanmak” deyimle yakın anlamlı olan **armut piş ağzıma düş**⁷⁸ “ben hiç emek harcamayayım. Her şey hazır olup ayağıma gelsin” deyimini kullanılmaktadır.

At calın tartuu⁷⁹ “büyümek, yetişkin olmak” Bu deyim “**at calın tartıp minüü**” şeklinde de söylenmektedir. Bu deyimle yakın anlam olarak Türkiye Türkçesinde **eşek kadar olmak**⁸⁰ “artık her şey aklı yetecek kadar büyük olmak” deyimini kullanılmaktadır.

At soorusun saluu⁸¹ “arkasına bakmadan kaçmak, geri çekilmek” Türkiye Türkçesindeki **geri çekilmek**⁸² “1. Bulunduğu yerden arkaya doğru gitmek. 2. Yürütülmesine karışığı bir işi sürdürmekten ya da sürdürenler arasında bulunmaktan vazgeçmek” deyimini yakın anlam taşımaktadır.

At öltürö kelüü⁸³ “ölümüne hızlı gitmek” anlamında kullanılan bu deyimle Türkiye Türkçesinde yakın anlamlı olarak **ardından atlı (tatar) kovarcasına**⁸⁴ “çok hızlı koşarak” deyimini yer almaktadır.

Attan oop tüşüü⁸⁵ “çok istemek, kendini vermek, kendinden geçmek” Bu deyimle örnek olarak Türkiye Türkçesindeki **kendini kaptırmak**⁸⁶ “uğraşmaya başladığı işten ya da bir şeyin etkisinden kendini kurtaramamak” ile **kendini vermek (Bir şeye)**⁸⁷ “bütün gücünü bir şey yapmaya adanmak” deyimleri örnek olarak gösterilebilir.

At teri kaytпоо⁸⁸ “emeği boşa gitmek, eli boş dönmek” anlamındaki bu deyimle karşılığı olarak Türkiye Türkçesinde **eli boş dönmek**⁸⁹ “umduğunu elde edemeden dönmek” deyimini kullanılmaktadır.

At teri kılıu⁹⁰ “yağmurun atıştırması” anlamı taşımaktadır. Türkiye Türkçesindeki **ahmak ıslatan**⁹¹ “çisinti hâlindeki yağmur” deyimini yakın anlamlıdır.

Attın kulagı menen teñ oynoo⁹² (KTFS, 2001: 58) “ata iyi binmek, at üstünde rahat gitmek” anlamına gelmektedir.

Aldına miñ jılkı saluu⁹³ “sarhoş olmak” Bu deyim “**astına miñ koy aydoо**” şeklinde de kullanılmaktadır. Bu deyimlerle ilgili Türkiye Türkçesinde **kafayı bulmak**⁹⁴ “sarhoş olmak, sarhoşluk neşesini bulmak” deyimini kullanılmaktadır.

78 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 584.

79 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 56.

80 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 771.

81 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 57.

82 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 793.

83 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 57.

84 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 580.

85 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 57.

86 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 923.

87 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 924.

88 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 57.

89 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 755.

90 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 57.

91 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 548.

92 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 58.

93 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 42.

94 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 899.

Cılkıña çenep ışkırıu⁹⁵ “gelir- giderine, imkânlarına göre iş yapmak” aynı anlamda “**cılkıña karap ışkırıu**” şeklinde de kullanılmaktadır. Bu deyimle aynı anlamda Türkiye Türkçesinde **ayağını yorganına göre (yorganına göre ayak) uzatmak**⁹⁶ “giderini gelirinine uydurmak” deyimine rastlanmaktadır.

İt azabın körüü⁹⁷ “Çok zorlanmak, zor günlerden geçmek” anlamına gelen deyimle yakın anlamli olarak Türkiye Türkçesinde **canı burnuna gelmek**⁹⁸ “çektığı sıkıntıya artık dayanamaz olmak, çok bunalmak” deyimini kullanılmaktadır.

İt algan tülküdüy (tilki) boluu⁹⁹ “yenilmek, elinden bir şey gelmemek” Bu deyimle yakın anlam olarak Türkiye Türkçesinde **elden ne gelir?**¹⁰⁰ “**yapılacak bir şey yok; yapabileceğimiz bir şey yok.**” ve **elinden bir şey gelmemek**¹⁰¹ “1. Bir şey yapma olanağını bulamamak. 2. Bir iş yapmayı bilmemek” deyimini yer almaktadır.

İt atasın taanıboo¹⁰² “büyüklerine karşı saygı göstermemek” anlamına gelen Kırgız Türkçesindeki bu deyimle yakın anlamli olarak Türkiye Türkçesinde **adam gibi**¹⁰³ “1. Terbiyeli, akıllı, uslu. 2. İnsana yaraşır biçimde. 3. İşe yarar, iyice, kaliteli” ve **el bağlamak/ el pençe divan durmak**¹⁰⁴ “saygı göstermek için ellerini göbeği üstüne kavuşturup durmak” deyimini kullanılmaktadır.

İt başı kañğı boluu¹⁰⁵ “şaşırmak, ne yapacağını bilememek” Türkiye Türkçesinde bu deyimle yakın anlamli olarak **eli ayağı dolaşmak**¹⁰⁶ “telaştan, heyecandan ne yapacağını şaşırarak düzensiz, karışık iş yapmak” ve **eteği ayağına dolaşmak**¹⁰⁷ “ivmesinden, heyecanından, şaşkınlılaşarak karışık iş görmek” deyimleri bulunmaktadır.

İt cebegen boktu çeşüü¹⁰⁸ “ağza alınmayacak şekilde karşılıklı kötü sözler söylemek, küfür etmek” Türkiye Türkçesindeki **sıçıp sıvamak**¹⁰⁹ “öfkelenip şıçmaklı küfürlerle dolu sözler söylemek” ve **sövüp saymak**¹¹⁰ “küfürler ve kötü sözler sıralamak” deyimleri yakın anlamda kullanılmaktadır.

İt katarı körüü¹¹¹ “dikkate almamak, adam yerine koymamak, nefret etmek” anlamına gelen deyim için Türkiye Türkçesinde **burun kıvrırmak**¹¹² “beğenmeyip küçümsemek” ve **hor**

95 *Kırgız Tilinin Frazelogyalılık Sözdüğü*, 199.

96 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 599.

97 *Kırgız Tilinin Frazelogyalılık Sözdüğü*, 210.

98 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 672.

99 *Kırgız Tilinin Frazelogyalılık Sözdüğü*, 210.

100 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 751.

101 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 758.

102 *Kırgız Tilinin Frazelogyalılık Sözdüğü*, 210.

103 Çötüksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 91.

104 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 749.

105 *Kırgız Tilinin Frazelogyalılık Sözdüğü*, 210.

106 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 755.

107 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 772.

108 *Kırgız Tilinin Frazelogyalılık Sözdüğü*, 211.

109 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1034.

110 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 1042.

111 *Kırgız Tilinin Frazelogyalılık Sözdüğü*, 211.

112 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 667.

görmek (birini)¹¹³ “bir kimseye değersiz, kendisinden çok aşağı gözüyle bakmak” deyimleri aynı anlamı taşımaktadır.

İtke minip kaluu¹¹⁴ “her şeyini kaybetmek, malsız mülksüz ortada kalmak” anlamında kullanılan deyim “**itke minuu**” şeklinde de kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu deyimle anlam açısından aynı olan **elde avuçta bir şey kalmamak**¹¹⁵ “para, mal, mülk vb. harcanarak bitmek, tükenmek” deyimini kullanılmaktadır.

İtke ırgıtkan sööktöy kıluu¹¹⁶ “değer vermemek, dışlamak.” anlamına gelen deyimle uygun olarak Türkiye Türkçesinde **hor görmek (birini)**¹¹⁷ “bir kimseye değersiz, kendisinden çok aşağı gözüyle bakmak” deyimini yer almaktadır.

İt körbögön korduktu körsötüü¹¹⁸ “çok zorlamak, azap çektirmek” Bu deyimle ilgili Türkiye Türkçesinde **kan yutturmak (bir iş, bir adam, bir kimseye)**¹¹⁹ “bir iş meydana gelinceye kadar, o işi yapana çok sıkıntı vermek” deyimini bulunmaktadır.

İt körbögöndü körüü¹²⁰ “çok zorluk çeken, her türlü sıkıntıyı yaşayan” Bu deyimle örnek olarak Türkiye Türkçesindeki **kan kusmak**¹²¹ “çok eziyet çekmek.” örnek olarak sunulabilir.

İt kuyrugun tüyüştürüü¹²² “birbirine düşürmek” anlamındaki deyimle aynı anlamda Türkiye Türkçesinde **ortalığı birbirine katmak (çorbaya çevirmek)**¹²³ “herkesi birbirine düşürmek.”, **fesat karıştırmak (kaynatmak)/ iş karıştırmak**¹²⁴ “insanları birbirine düşürecek işler yapmak” ve **havayı bozmak**¹²⁵ “bir topluluğun düzenini aksatan, kişiler arasındaki iyi ilişkiyi kötüleştiren davranışta bulunmak” deyimleri vardır.

İt-kuşka cem boluu¹²⁶ “tarlada ölüp, cesedi gömülmemek” anlamına gelen deyim “**karga-kuzungu cem boluu**” şeklinde de kullanılmaktadır.

İt ölük kıluu¹²⁷ “1. Rezil etmek, küçük düşürmek, itibarını yok etmek. 2. Birisini aklını kaybedene kadar dövmek, her yerini morartmak” anlamların gelen bu deyimle ilgili Türkiye Türkçesinde birinci anlamında kullanılan **itin götüne (kacıma) sokmak**¹²⁸ “bir kimseyi ağır sözlerle rezil, kepaze etmek.” ve **maskara etmek (birini) (bir şeyi)**¹²⁹ “1. Onu gülünç, rezil duruma getirmek. 2. Onu bozmak berbat etmek işe yaramaz duruma getirmek” deyimini bulunmaktadır.

113 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 860.

114 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 212.

115 Çötüksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 180.

116 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 212.

117 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 860.

118 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 212.

119 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 906.

120 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 212.

121 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 906.

122 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 212.

123 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 989.

124 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 782.

125 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 848.

126 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 212.

127 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 213.

128 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 892.

129 Çötüksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 279.

İt talagan tülküdü boluu¹³⁰ “1. Karşı taraftan kötü söz duyarak rezil olup mahcup olmak. 2. Elinde hiçbir şeyi kalmayarak perişan hâlde olmak, her şeyini kaybetmek” anlamına gelmektedir.

İt terisin başına kaptoo¹³¹ “eziyet etmek, dalga geçmek, zulmetmek” anlamına gelen bu deyimle aynı anlama gelen Türkiye Türkçesinde **can yakmak**¹³² “1. Zulmetmek, eziyet etmek, acıtmak. 2. Bir kimseyi büyük zarara sokmak” deyimini kullanılmaktadır.

İt terisinen cek körüü¹³³ “sevmemek, nefret etmek” anlamına gelen bu deyimle yakın anlamlı olarak Türkiye Türkçesinde **karın ağrısı**¹³⁴ “sevilmeyen, tahammül edilemeyen kimse ya da şey için söylenir” ve **ağır kanlı**¹³⁵ “varlığı insana sıkıntı veren, sevimsiz, antipatik” deyimini bulunmaktadır.

İttin artkı şıyragınday boluu¹³⁶ “utanç duruma düşmek, rezil olmak, kendini kötü hissetmek, kötü duruma düşmek” anlamında kullanılan deyimle yakın anlamlı olarak Türkiye Türkçesinde **bozum olmak**¹³⁷ “sözü ya da davranışı iyi karşılanmadığından utanacak duruma düşmek” deyimini yer almaktadır.

İt ırkırak kılıu¹³⁸ “bölüp parçalamak, milletin birlik ve beraberliğini yok etmek, ülkeyi karıştırmak” anlamına gelen Kırgız Türkçesindeki bu deyimle yakın anlamlı olarak Türkiye Türkçesinde **ortalık karışmak**¹³⁹ “toplum içinde ya da devletler arasında düzen bozukluğu baş göstermek” deyimini kullanılmaktadır.

İçine it ölüü¹⁴⁰ “birini kıskanmak, onun hep kötülüğünü düşünmek” anlamındaki bu deyimle yakın anlamlı olarak Türkiye Türkçesinde **içinden pazarlıklılı**¹⁴¹ “öfkesini, kinini içinde saklayan, yapacağı kötülüğü kimseye sezdirmeyen” deyimini aynı anlama gelmektedir.

Oozunan ak it kirip, kara it çıguu¹⁴² “aklına gelen tüm kötü sözleri söylemek, küfretmek” anlamına gelen bu deyim “**oozunan ak it kirip, sarı it çıguu**” şeklinde de kullanılmaktadır. Bu deyimle yakın anlamlı olarak Türkiye Türkçesinde **itin götüne (kıçına) sokmak**¹⁴³ “bir kimseyi ağır sözlerle rezil, kepaze etmek” deyimini bulunmaktadır.

4. At ve İt Sözcüğünün Başka Bir Hayvan Adıyla Oluşturduğu Deyimler

At ve *it* hayvan adlarının geçtiği bazı deyimlerin içinde başka bir hayvan adı bulunan deyimlerin de olduğu tespit edilmiştir. Bu deyimler arasında *at*, *deve*, *it*, *tilki*, *kuş*, *kedi*, *yılan* ve

130 Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü, 213.

131 Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü, 213.

132 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 678.

133 Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü, 213.

134 Çötüksöken, *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 253.

135 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 535.

136 Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü, 213-214.

137 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 662.

138 Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü, 214.

139 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 989.

140 Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü, 219.

141 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 869.

142 Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü, 384.

143 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 893.

yulki hayvan adlarının olduğu görülmektedir. Deyim içinde *at- deve*, *it- tilki*, *it- kuş*, *it- kedi* ve *yılan- yulki* hayvan adları geçmektedir. Bu tür deyimler arasında en çok *it* sözcüğünün yanında başka bir hayvan adı kullanıldığı görülmektedir. Bu başlıkta toplam 7 deyim yer almaktadır.

Attan- töödön tüşkөndөy¹⁴⁴ “kaba, tuhaf, yerli yersiz konuşan” anlamında kullanılan bu deyimle aynı anlamda Türkiye Türkçesinde **yerli yersiz**¹⁴⁵ “uygun ve sıralı olup olmadığını düşünmeden, uygun olsun olmasın” deyimini kullanılmaktadır.

İt alğan tüküdөy boluu¹⁴⁶ Bu deyimle ilgili açıklama “Masterla Biten İkidenden Fazla Sözcükten Oluşan Deyimler” adlı başlıkta yapılmıştır.

İt keldi bi, kuş keldi bi debөө¹⁴⁷ “oralı olmamak, önemsememek” anlamına gelen bu deyim Türkiye Türkçesinde **umurunda değil**¹⁴⁸ “aldırış etmez, önem vermez” şeklinde yer almaktadır.

İt- kuşka jem boluu¹⁴⁹ Bu deyimle ilgili açıklama “Masterla Biten İkidenden Fazla Sözcükten Oluşan Deyimler” adlı başlıkta yapılmıştır.

İt menen mışkıktay¹⁵⁰ Bu deyim açıklaması “İkidenden Fazla Sözcükten Oluşan Yapısında Fiil Unsuru Bulunmayan Deyimler” başlığında verilmiştir.

İt talagan tüküdөy boluu¹⁵¹ Bu deyimle ilgili açıklama “Masterla Biten İkidenden Fazla Sözcükten Oluşan Deyimler” adlı başlıkta yapılmıştır.

Cılan (yılan) çakpay, cılkı teppey¹⁵² “hiçbir şey olmadan, durduk yere, sebepsiz, kendi kendine” anlamına gelen bu deyim “**cılkı teppey, cılan çakpay**” şeklinde de kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu deyimle yakın anlamlı **boşu boşuna**¹⁵³ “gereksiz yere, büsbütün boş” deyimine rastlanmaktadır.

5. At ve İt Sözcükleri ile Birlikte Organ Adlarının Geçtiği Deyimler

Bu başlık altında *at* ve *it* sözcükleriyle kurulan deyimlerden içinde organ adı geçen örnekleri incelenmiştir. İnsanoğlu organları aracılığıyla yaşamını sürdürmekte ve organlarının yardımcıları ihtiyaçlarını giderebilmektedir. Organların her biri önemlidir. Organ adları deyimlerde de geçmektedir. Organ adlarının tek başına geçtiği deyimler olduğu gibi hayvan adlarıyla birlikte kullanıldığı deyimler de bulunmaktadır.

Hayvan adlarıyla birlikte kullanılan organ adları arasında *burun (murun)*, *dil (til)*, *baş (baş)*, *göz (köz)* ve *ağız (ooz)* yer almaktadır. Genellikle *at (at)- dil (til)* ve *it (it)- burun (murun)*, hayvan ve organ adları bir arada kullanılmaktadır. Toplam 3 deyim tespit edilmiştir.

144 Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sөzdügü, 57.

145 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sөzlügü*, 1112.

146 Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sөzdügü, 210.

147 Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sөzdügü, 211.

148 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sөzlügü*, 1084.

149 Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sөzdügü, 212.

150 Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sөzdügü, 212.

151 Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sөzdügü, 213.

152 Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sөzdügü, 196-197.

153 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sөzlügü*, 658.

At kara til bolgondo¹⁵⁴ “yaz gelip yılkların ota doyduğu zaman” anlamına gelmektedir.

İtin murdunan tüşkөndөy¹⁵⁵ “beklenmedik bir zamanda ortaya çıkmak” “**İtin murdunan tüşө kalganday**” şeklinde de kullanılan bu deyimle yakın anlamlı olarak Türkiye Türkçesinde **baş göstermek (yüz göstermek)**¹⁵⁶ “belirmek, ortaya çıkmak” ve **meydana çıkmak, (ortaya çıkmak)**¹⁵⁷ “1. Belli olmak (Bir durum). 2. Ortada kendini göstermek (Biri)” deyimleri kullanılmaktadır.

İtin murdu ötküs¹⁵⁸ “çok sıkı, insan geçemeyecek kadar, orman ve çalılık alan” için denilir. Bu deyimle yakın anlam olarak Türkiye Türkçesinde **iğne atsan yere düşmez**¹⁵⁹ “Çok kalabalık.” deyimini bulunmaktadır.

6. At ve İt Yavrusunun Adından Oluşan Deyimler

Kırgız Türkçesinde *at* yavrusu için “*tay*”, *it* (köpek) yavrusu için “*küçük*” sözcükleri kullanılmaktadır.

İt (köpek) yavrusunun adıyla kurulan deyimler arasında geçen “*küçük*” sözcüğünün tanımı Kırgız Dilinin Sözlüğünde “1.Köpek ya da kurdun yavrusu. 2. Çocuklara söylenen sevgi sözcüğü.”¹⁶⁰ şeklinde yapılır. Yapılan tanımdan köpek yavrusu için kullanılan “*küçük*” sözcüğünün çocuklara sevgi ifadesi olarak kullanıldığı açıklanır. Türkiye Türkçesinde “*enik*” olan bu sözcüğün karşılığı Türkiye Türkleri tarafından da çocuklara söylenen sevgi sözcüğüdür.

Hayvan yavrularına verilen adlardan oluşan deyimler arasında 5 farklı deyimle *tay* 2 farklı deyimle *küçük* sözcüğünün geçtiği toplam 7 deyim tespit edilmiştir.

Tay kaçırbas boz aygır¹⁶¹ “halkını bölmeyen, onları düşünüp halkı için çalışıp, elinden gelen her şeyi yapan, alçak gönüllü, tarafsız” anlamına gelmektedir.

Tay talaş¹⁶² “herhangi bir konu hakkında uzlaşmamak, karar verememek” anlamına gelmekte olan bu deyimle yakın anlamlı olarak Türkiye Türkçesinde **kıyameti (kıyametleri, kızıl kıyameti, kızılca kıyameti) koparmak**¹⁶³ “aşırı derecede bağırıp çağırmak, aşırı gürlütlere, tartışmalara yol açmak” deyimini kullanılmaktadır.

Tayda tamdığı jok “eskimiş, yıpranmış, kullanılmayacak hâle gelmiş kıyafet ve eşya” Bu deyimle aynı anlamda Türkiye Türkçesinde **Nuh Nebi'den (Hazreti Nuh'tan) kalma**¹⁶⁴ “çok eski, modası çoktan geçmiş (bina, eşya)” deyimini yer almaktadır.

154 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sөzdüğü*, 56.

155 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sөzdüğü*, 214.

156 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sөzlüğü*, 618.

157 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sөzlüğü*, 966.

158 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sөzdüğü*, 214.

159 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sөzlüğü*, 873.

160 *Kırgız Tilinin Sөzdüğü I*, 854.

161 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sөzdüğü*, 427.

162 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sөzdüğü*, 427.

163 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sөzlüğü*, 932.

164 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sөzlüğü*, 981.

Tay çabım¹⁶⁵ “Halk tarafından kabul edilmiş tahmini ölçü.” anlamına gelmektedir.

Takaluudan tay kalbay¹⁶⁶ “büyük küçük, genç yaşlı demeden hep beraber” Bu deyimle yakın anlamlı Türkiye Türkçesinde **bir ağızdan**¹⁶⁷ “hepsi seslerini, sözlerini birleştirerek, hep birden” deyimini bulunmaktadır.

Kökürök küçük¹⁶⁸ Bu deyim ile ilgili açıklama “İki Sözcükten Oluşan Yapısında Fiil UNSURLU Bulunmayan Deyimler” adlı başlıkta verilmiştir.

Küldüü küçük¹⁶⁹ Bu deyim açıklaması “İki Sözcükten Oluşan Yapısında Fiil UNSURLU Bulunmayan Deyimler” adlı başlıkta yapılmıştır.

7. Sözcük Sayısı Bakımından Deyimler

İncelenen Kırgız Türkçesindeki hayvan adlarından oluşan deyimlerin çoğunun üç sözcükten oluştuğu üç sözcükten oluşanlardan sonra ise sayıca iki sözcükten oluşan deyimlerin çok olduğu görülmektedir. İki ve üç sözcükten oluşan deyimlerden başka dört, beş ve yedi sözcükten oluşan deyimler de bulunmaktadır.

Toplam incelenen deyim sayısı 75’tir. 75 deyimden 26’sı iki, 28’i üç, 18’i dört sözcükten oluşmaktadır. Beş ve yedi sözcükten de oluşan deyimler bulunmaktadır. Sayı olarak az olan bu deyimlerden beş sözcükten oluşan 2, yedi sözcükten oluşan deyimden ise 1 tane tespit edilmiştir. Buna göre dört, beş ve yedi sözcükten oluşan deyimlerin sayısının incelenen deyimlerden sözcük sayısı olarak toplam üç sözcükten oluşan deyimlerden az olduğu görülmektedir.

8. Sonuç

İncelenen deyimlerin en az iki sözcükten en çok ise yedi sözcükten oluştuğu tespit edilmiştir. Sözcük sayısı bakımından beş, altı ve yedi sözcükten oluşan deyimlerin sayısının çok az olduğu görülmektedir.

Deyimler arasında 39 deyim ile *it* sözcüğü öne çıkarken, bunu 21 deyim ile *at* sözcüğü ile kurulan deyimler izlemektedir. Bununla birlikte incelenen deyimler arasında diğer 18 deyimde farklı hayvan adlarına rastlanmaktadır.

Kırgız Türkçesindeki “it menen mışıktaı” deyimini ile Türkiye Türkçesindeki “kedi köpek gibi” deyiminin anlam ve sözcük açısından aynı olduğu tespit edilmiştir. Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki hayvan adlarıyla oluşan deyimlerden Kırgız Türkçesindeki “it janduu”, Türkiye Türkçesindeki “it canlı” deyimine karşılık gelmektedir.

Konuya ait deyimler arasında yapısında fiil unsuru (matar hâlindeki) olan deyimlerin yapısında fiil unsuru olmayan deyimlerden daha çok olduğu görülürken, yapısında fiil unsuru olup matar hâlindeki deyimlerin çoğunun ikiden çok sözcükten meydana geldiği tespit edilmiştir.

165 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 428.

166 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 428.

167 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 641.

168 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 310.

169 *Kırgız Tilinin Frazеologiyalık Sözdüğü*, 336.

Tespit edilen deyimler olumsuzluk açısından incelendiğinde toplam 37 deyim olumsuzluk bildirdiği görülmektedir. Olumsuzluk bildiren deyimler arasında en çok *it* sözcüğüyle kurulan deyimlerin (28) bulunduğu tespit edilmiştir. Konuya ait diğer hayvan adı olan *at* sözcüğüyle kurulan deyimlerin ise çoğunun olumlu anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bazı deyimlerde *at* ve *it* sözcüğüyle birlikte başka bir hayvan adından oluşan deyimlerin de olduğuna rastlanılmıştır. *At* ve *it* sözcüğünün yanında yer alan hayvanlar arasında, deve, kuş, kedi ve yılan hayvan adları geçmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

- Akman, Eyüp. “Türk Kültüründe ve Azerbaycan Destanlarında At”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 11, No:1, (2003): 233-248.
- Aksan, Doğan. *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: TDK Yayınları, 2015.
- Aksoy, Ömer A. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 1988.
- Alyılmaz, Cengiz. “Köktürk Yazıtları ve Köktürk Yazıtlarında Atlar” *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 54, (1996): 155-163.
- Atalay, Besim, *Divanü Lügati’t Türk Tercümesi*. Ankara: TDK Yayınları, 1992.
- Aydoğmuş, Erdal. *Türk cana Kırgız Tilindegi Zoonimler*. Doktora tezi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2014.
- Biray, Nergis, “Kırgız Türkçesinde Deyimler ve Deyimlerin Sınıflandırılması Üzerine”, *Fikret Türkmen Armağanı*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası, 2005.
- Caferoğlu, Ahmet. “Filolojide İnsan ve Hayvan Soybirliği”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, C. 16, (1969): 1-15.
- Caparov, Şeralı, Konkobayev Kadıralı, Osmonova, Cüzökan. *Kırgız Tilinin Frazelogiyalık Sözdüğü*. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2001.
- Cumakunova, Güلزura. *Türkçe-Kırgızca Sözlük*. Bişkek, Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi Yayını, 2005.
- Çınar, Ali Abbas. “Divanü Lügati’t Türk’tte At Kültürü”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*. İstanbul: Resim Matbaacılık A.Ş., 1995.
- Çotuksöken, Yusuf. *Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı, 2004.
- Elçin, Şükrü. “Türklerde Atın Armağan Olması”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*. İstanbul: Resim Matbaacılık A.Ş., 1995.
- Engemberdiyev, Raimcan. *Frazelogizmi V Epose Manas*. Frunze, 1979.

- Karakuş, İdris. “Türkçe Ad Bilim (Onomastik)’de Hayvan Adları”, *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, IX/27, (1997): 1143- 1152.
- Kırgız Tilinin Sözdüğü*. Avrasya Press, Bişkek, 2010.
- Kırgız Tilinin Sözdüğü, I-II*. Bişkek: Avrasya Press, 2011.
- Konstantin, Kuzmiç Y. *Kırgız Sözlüğü*. Çeviren Abdullah TAYMAS. Ankara: TDK, 1988.
- Osmanova, Cüzökan. *İdiomu V Kırgızskom Yazıke*, Frunze, 1969.
- Sertkaya Osman Fikri. “Eski Türk Kültüründe At”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*. İstanbul: Resim Matbaacılık A.Ş., 1995.
- Seyidoğlu Bilge. “Mitolojik Dönemde At”, *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*. İstanbul: Resim Matbaacılık A.Ş., 1995.
- Şükürov, D. *Frazeologičeskih Soçetaniyah v Kırgızskom Yazıke*, Frunze, 1956.
- Tavkul, Ufuk. “Kültürel Etkileşim Açısından On İki Hayvanlı Türk Takviminin Yayılışı”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, IV/1, (2007): 25- 45.
- Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını, 2011.
- Uçar, İlhan. “Türkiye Türkçesinde Hayvan Adlarından Türetilmiş Bitki Adları”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S. 2/1, (2013): 1- 19.
- Useev, Nurdin. “Kırgız Türkçesindeki Bazı Deyimleri Açıklamada Eski Türkçenin Yeri ya da Ara Arkaik Kelimeler”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 37, (2014): 91- 96.